

• Innføringskurs i begrepsarbeid

Faglig arena for informasjonsforvaltning
27.2.2020

• Språkrådet

- Statens fagorgan i språkspørsmål
- Nasjonalt samordningsorgan for terminologiarbeid i Norge
- Overordna språkpolitisk mål:
Norsk skal være et velfungerende språk på alle områder

- I løpet av kurset skal vi lære:
 - at terminologiarbeid tar utgangspunkt i **begrepet**
 - å tegne begrepssystemer
 - generiske begrepssystemer
 - partitive begrepssystemer
 - assosiative begrepssystemer
 - å lage gode definisjoner på grunnlag av begrepssystemet
 - å velge gode termer (kort)

• Hva er terminologi?

- betegnelser som inngår i et fagspråk
 - fagord, faguttrykk, spesialord, fagbetegnelser ...
- et eget fag, med en egen teori og metode

• Noen grunnprinsipper

- Alt terminologiarbeid tar utgangspunkt i **begrepet**.
- Begreper opptrer i **systemer**, som analyseres og beskrives.
- Innholdet i et begrep fastsettes i en **definisjon**.
- **Termen** er en språklig representasjon av begrepet.
- **Betydning** angår begrepet, ikke termen

- Det vil si at vi jobber **begrepsbasert**

• Ordboksartikkel

oppslagsord

- betydning 1
- betydning 2
- betydning 3

Terminologisk artikkel

begrep (fremgår av definisjonen)

- term 1
- term 2
- term 3

Bokmålsordboka

Oppslagsord Ordbokartikkel

arkiv

arkiv n3 (gjennom latin, fra gresk *arkheion* 'regjeringsbygg', av *arkhe* 'opphav, styre')

1 (systematisk ordnet) samling av dokumenter, ting og lignende
legge brevet i arkivet / har du sett i arkivet? / bildearkiv, filmarkiv, platearkiv

2 bygning, rom med arkiv (1)

arkiv (oppbevaringssted)

[+ Legg til i sammenligning](#)

Ansvarlig: Brønnøysundregistrene

oppbevaringssted for arkiv (enkeltarkiv)

Kilde: Arkivverket (2016) Noark5-standarden [Internett]. Versjon 4.0 Standard for elektronisk arkiv. Tilgjengelig fra <https://www.arkivverket.no/> [Lest 10. januar 2018]

arkiv (tjeneste)

[+ Legg til i sammenligning](#)

Ansvarlig: Brønnøysundregistrene

organisatorisk enhet som utfører oppgaver knyttet til arkiv (enkeltarkiv)

Kilde: Arkivverket (2016) Noark5-standarden [Internett]. Versjon 4.0 Standard for elektronisk arkiv. Tilgjengelig fra <https://www.arkivverket.no/> [Lest 10. januar 2018]

arkiv (enkeltarkiv)

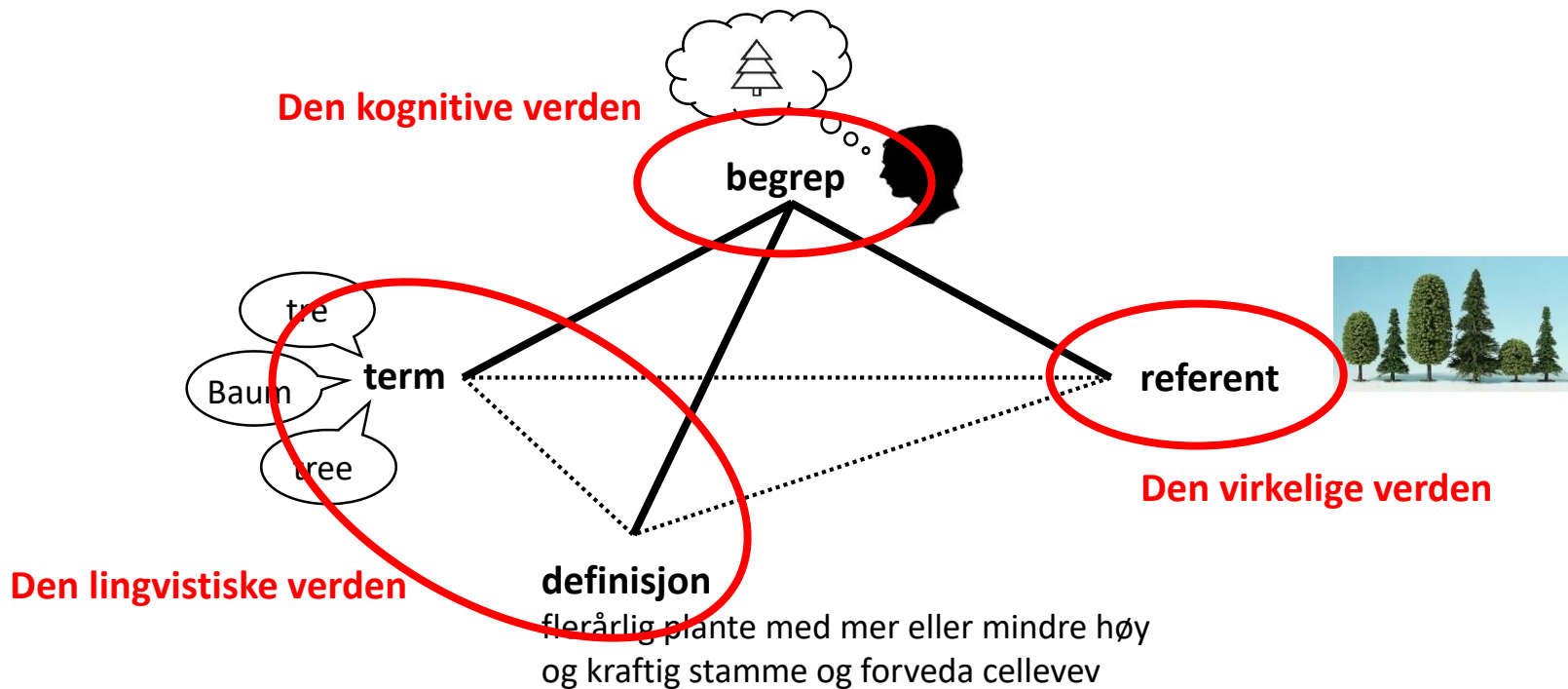
[+ Legg til i sammenligning](#)

Ansvarlig: Brønnøysundregistrene

dokumenter som blir til som ledd i en virksomhet, det vil si dokumenter som mottas eller produseres av en enkelt arkivskaper og samles som resultat av dennes virksomhet

Kilde: Arkivverket (2016) Noark5-standarden [Internett]. Versjon 4.0 Standard for elektronisk arkiv. Tilgjengelig fra <https://www.arkivverket.no/> [Lest 10. januar 2018]

• Grunnprinsipper

• Begrepet «begrep»

- Begrep: mental representasjon av referenter på et fagfelt
- Begrepet er ikke bare en tankeenhet, men òg en kunnskapsenhet

• Vi starter alltid med begrepene

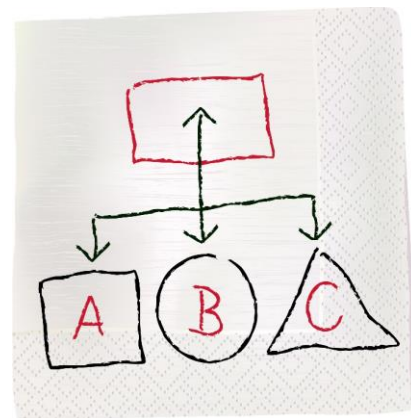
- Begreper sorteres i systemer basert på relasjonene mellom dem.
- Hvordan finner vi relasjonene?
- Alle begreper har kjennetegn:
 - Felles kjennetegn indikerer likhet mellom begreper
 - Atskillende kjennetegn signaliserer ulikheter som skiller ett begrep fra et annet

- Er farge et godt kjennetegn til å skille et begrep fra et annet?

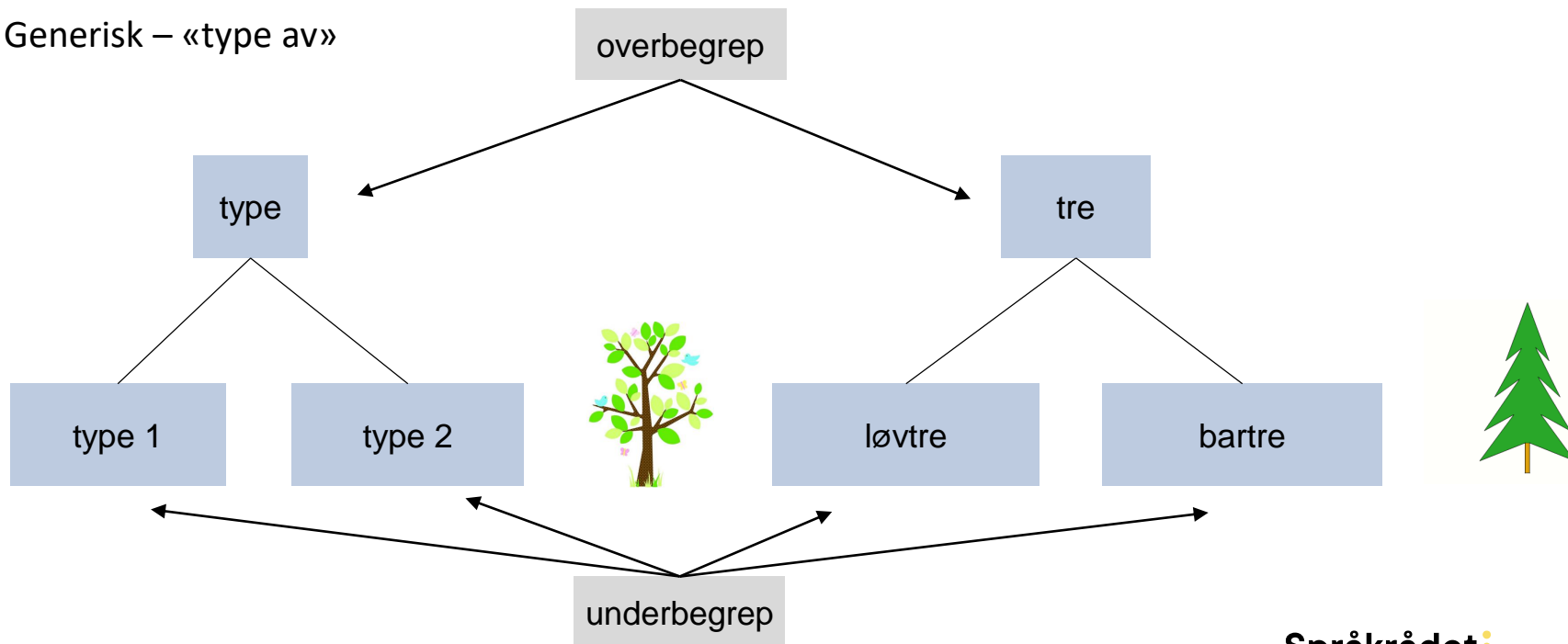
• Begrepsrelasjoner og begrepssystemer

- Ulike begreper står alltid i relasjon til hverandre
- Begreper systematiseres i begrepssystemer
- Begrepssystemene er fagspesifikke
- To hovedtyper av relasjoner
 - hierarkiske
 - ikke-hierarkiske (assosiative)
- To hovedtyper av hierarkiske relasjoner
 - generiske
 - partitive

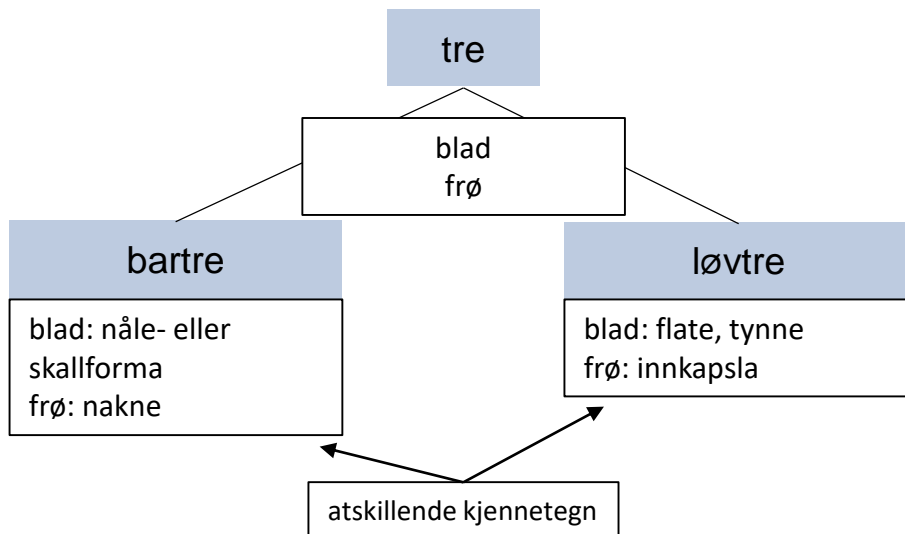
Generiske begrepsrelasjoner

Generisk – «type av»

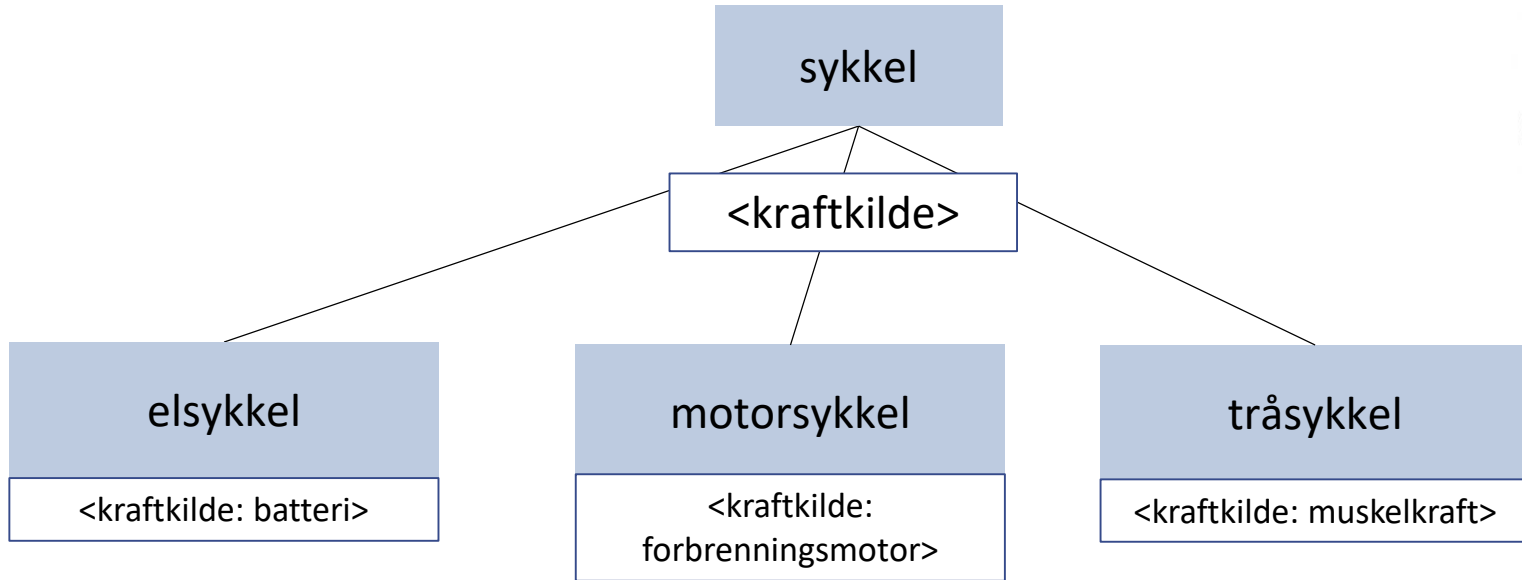

• Arvelighetsprinsippet

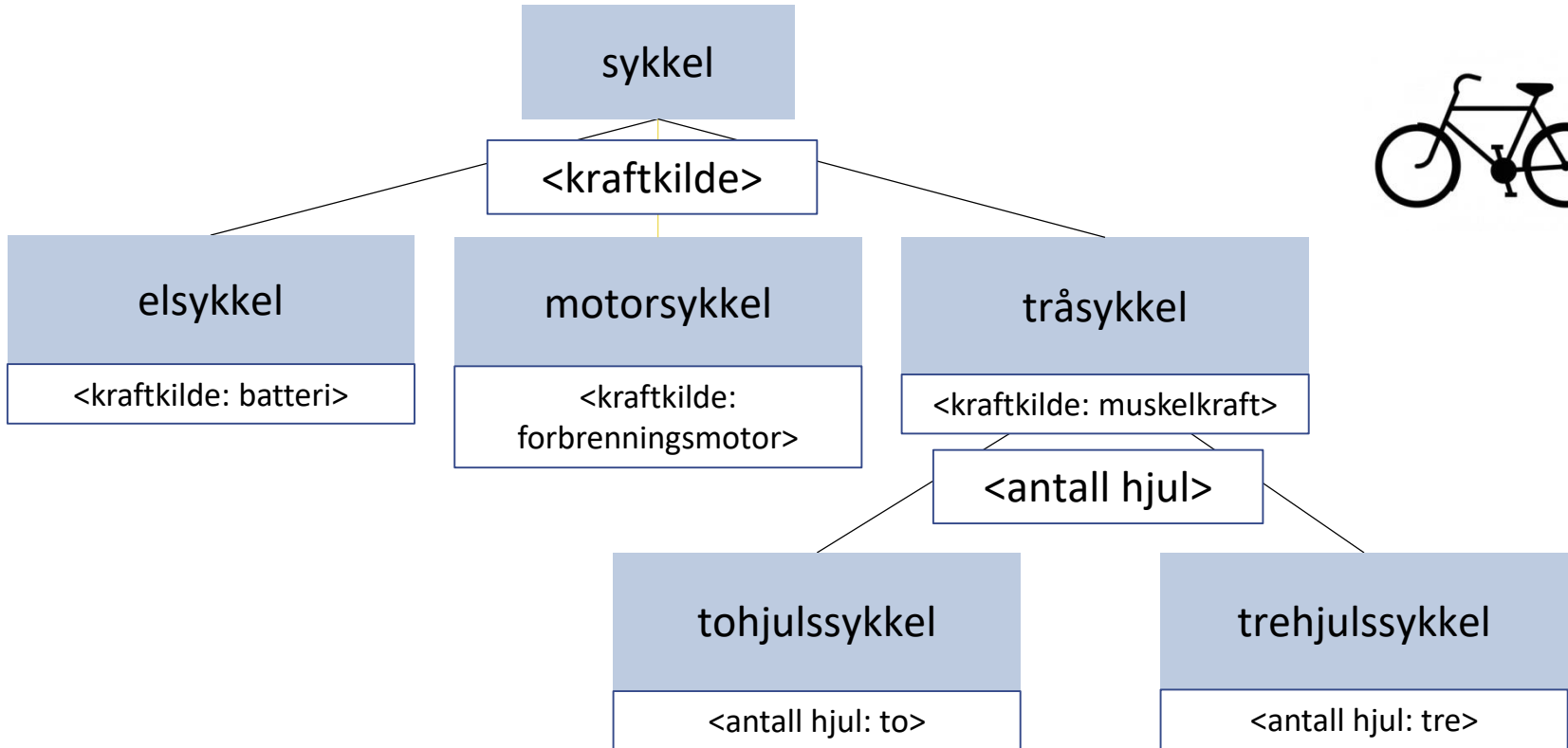
- Underbegrepet arver kjennetegna fra overbegrepet
 - Alt som gjelder for *tre*, gjelder også for *løvtre* og *bartre*.
 - I tillegg har *løvtre* og *bartre* noen kjennetegn som skiller dem fra *tre* og fra hverandre: atskillende kjennetegn

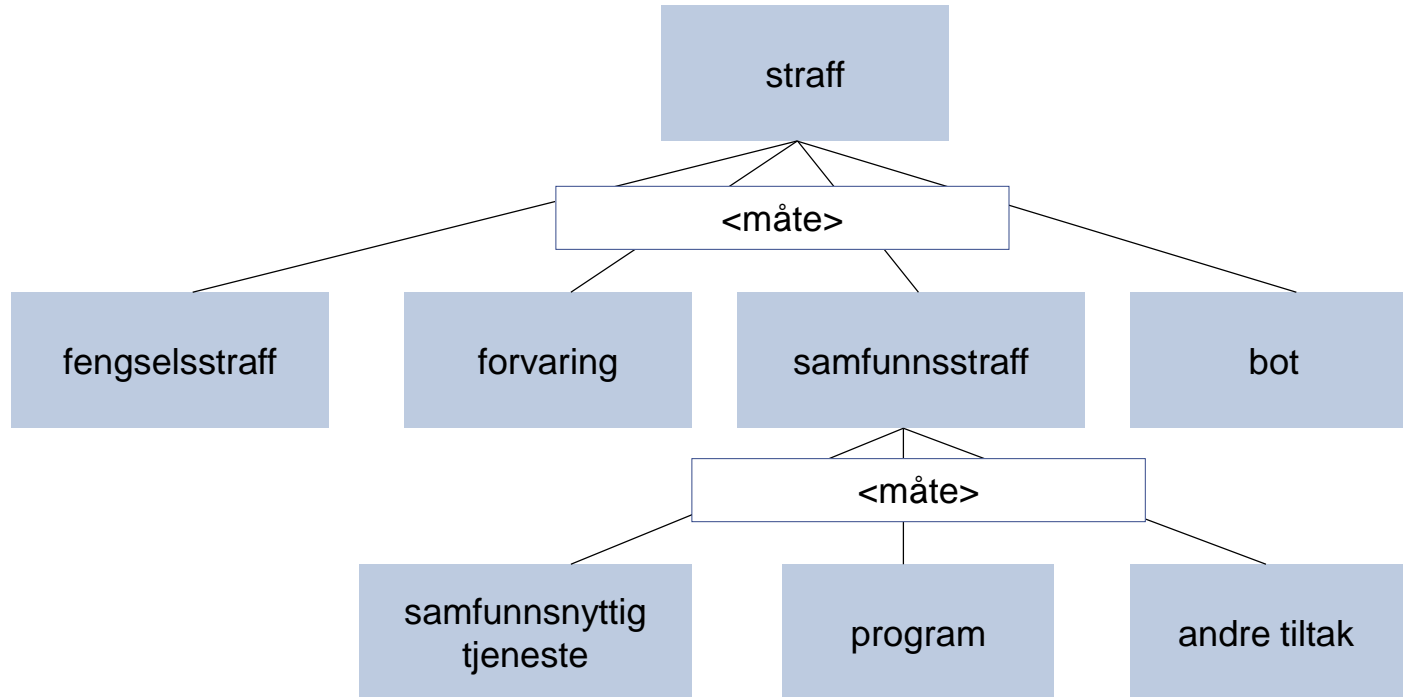
• Generisk begrepssystem med inndelingskriterium

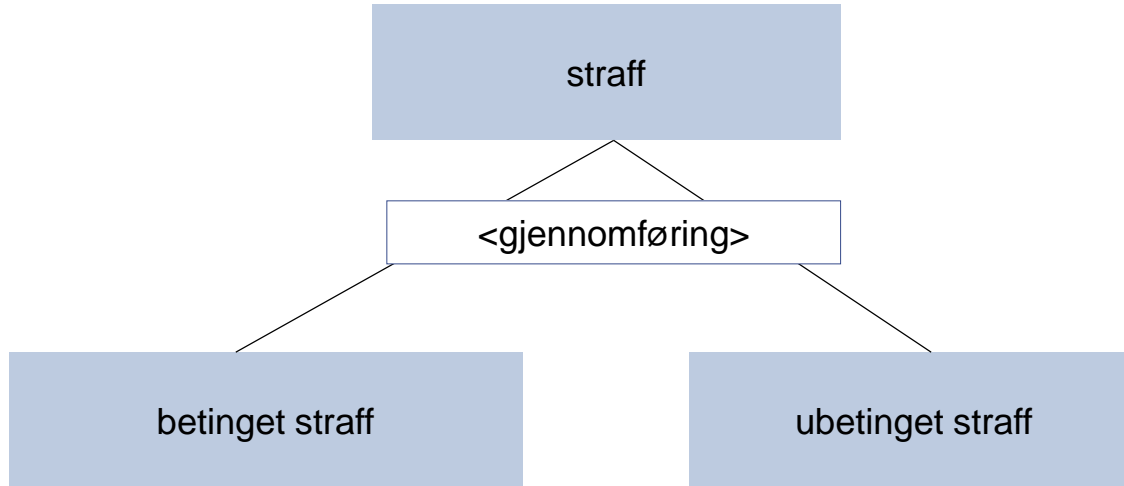
• Generisk begrepssystem med inndelingskriterium

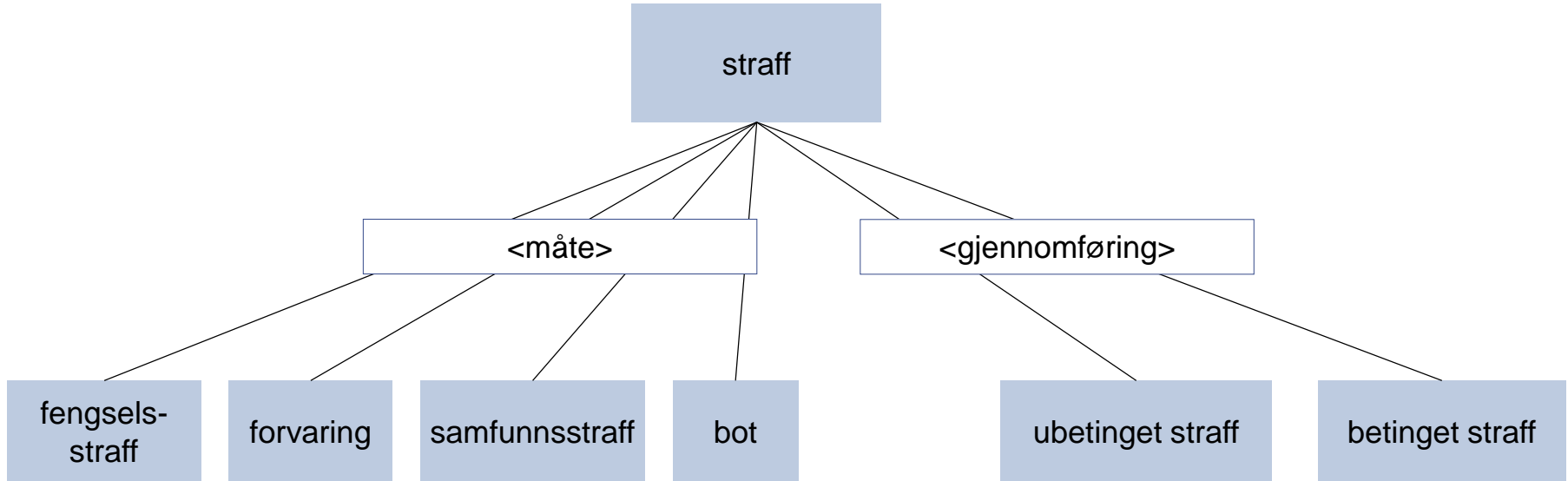
• Generisk begrepssystem med inndelingskriterium

- Generisk begrepssystem med inndelingskriterium

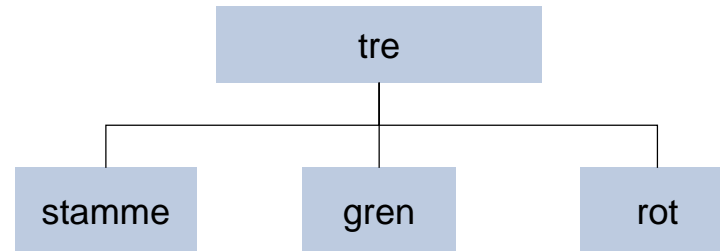
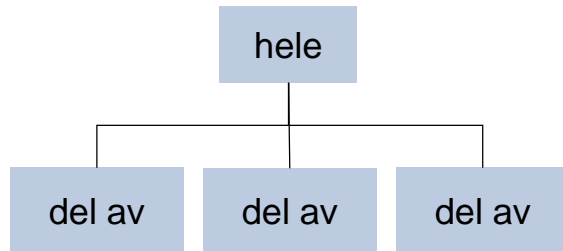

• Generisk begrepssystem med inndelingskriterium

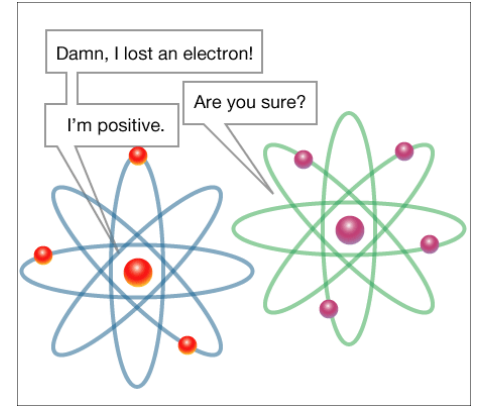
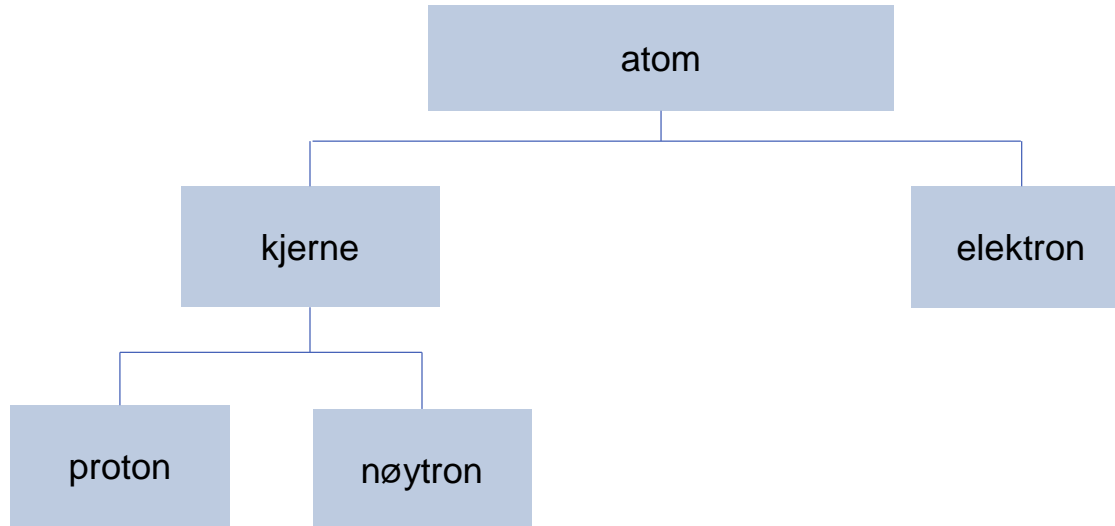
• Hierarkiske begrepsrelasjoner

Partitiv – «del av»

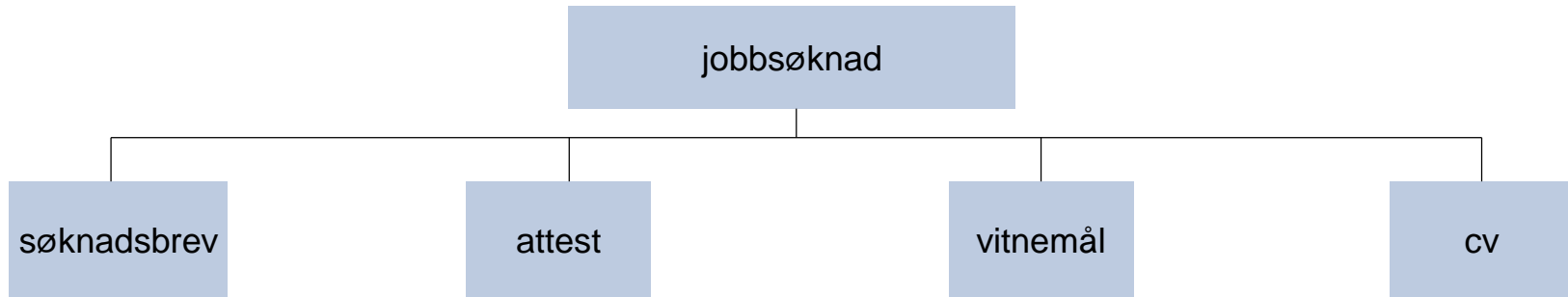
- Overbegrepet representerer et hele
- Underbegrepa representerer deler av dette hele

• Partitive begrepsrelasjoner

• Partitive omgrepsrelasjonar

omgrep=begrep

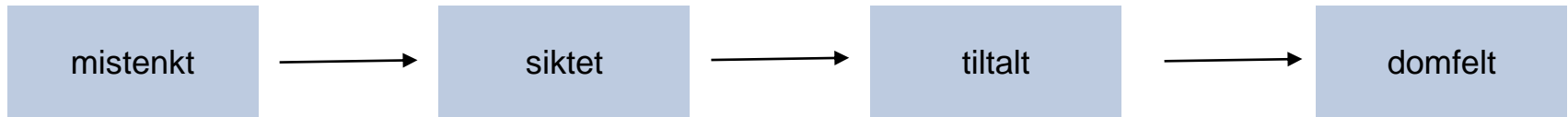

• Assosiative begrepsrelasjoner

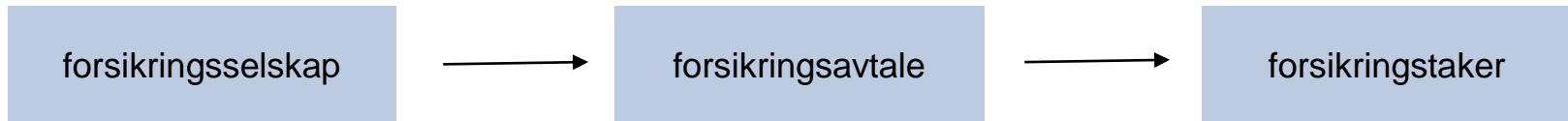
- ikke-hierarkiske relasjoner
- tematisk sammenheng basert på erfaring
- ofte nærhet i tid og rom
- ofte fagspesifikke

• Assosiative begrepsrelasjoner

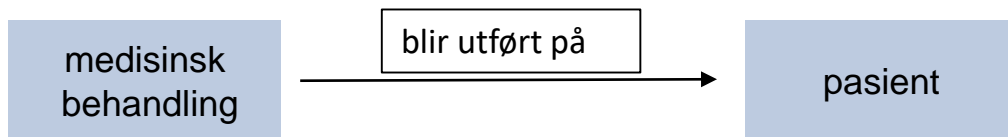
- Gjerningsperson

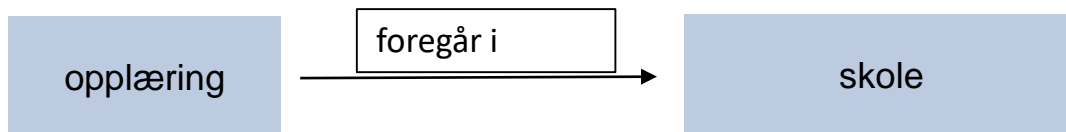
- Forsikring

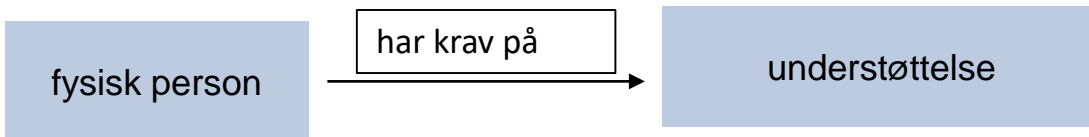
• Assosiative begrepsrelasjoner

- aktivitet → objekt

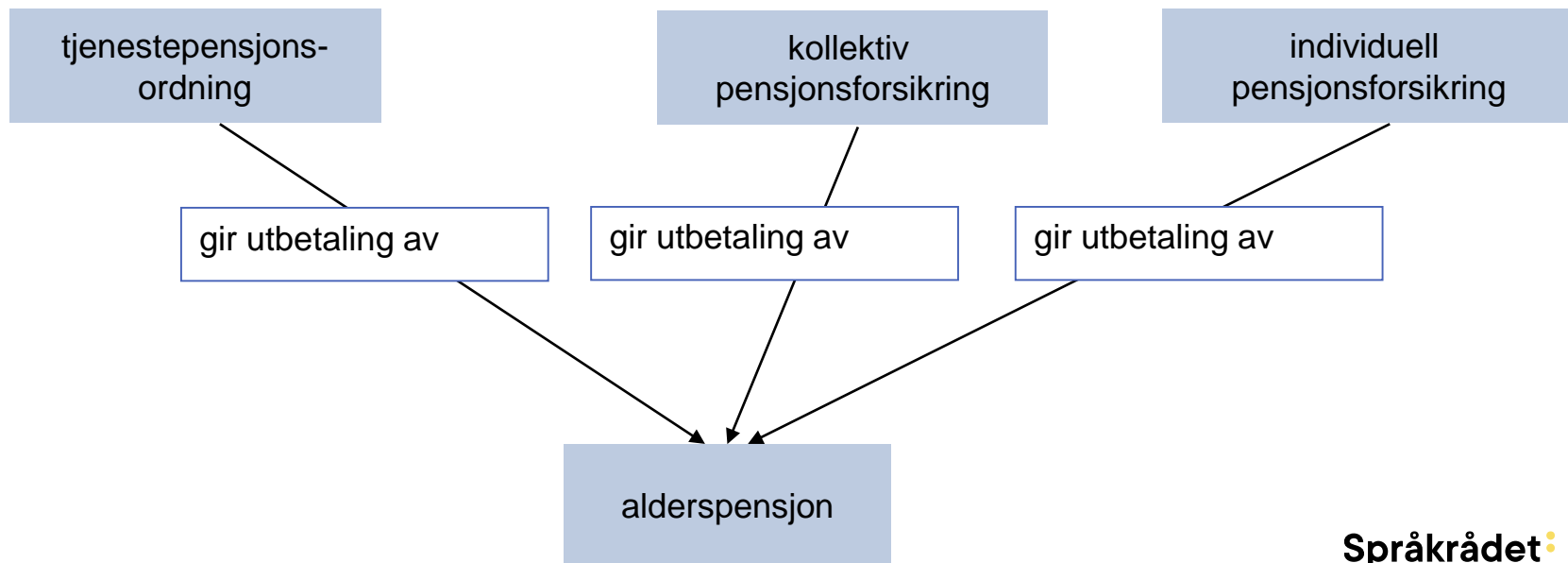
- aktivitet → sted

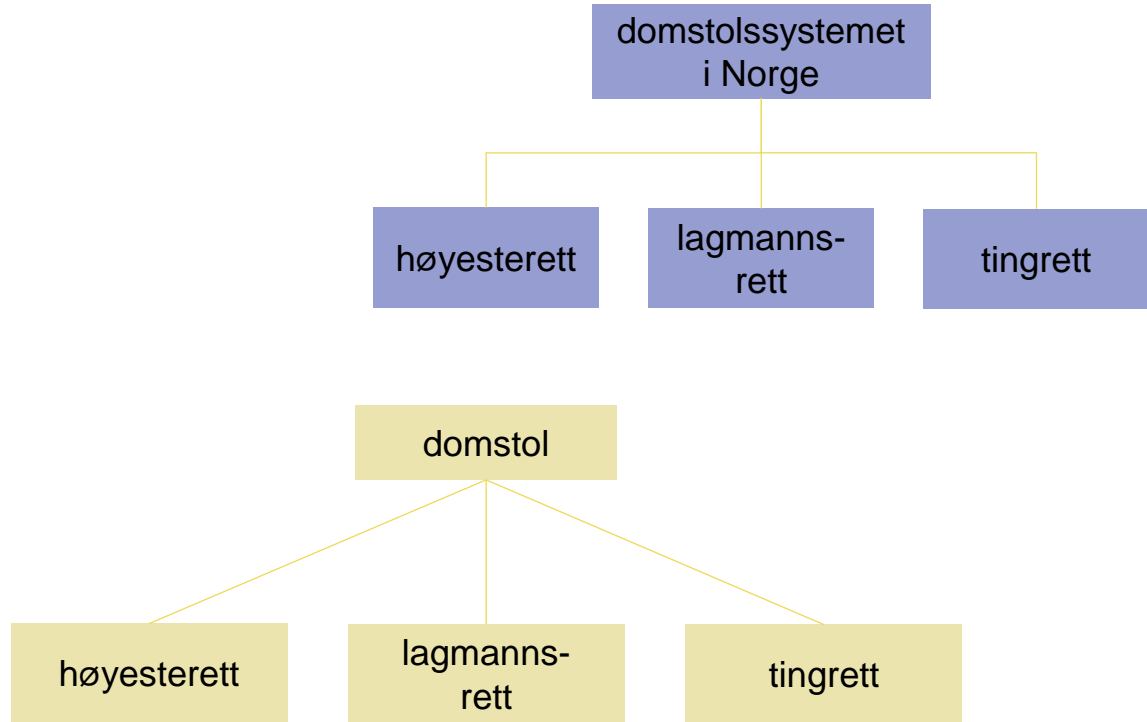
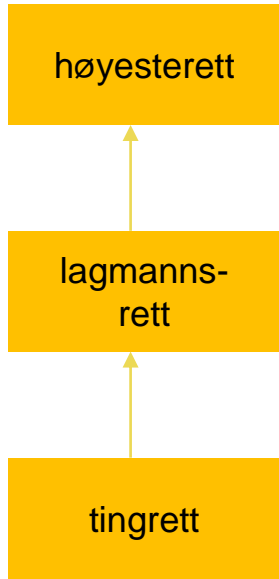
- aktør → ytelse

• Assosiativt begrepssystem med relasjonsbeskrivelse

- Pensjonssystem i Norge

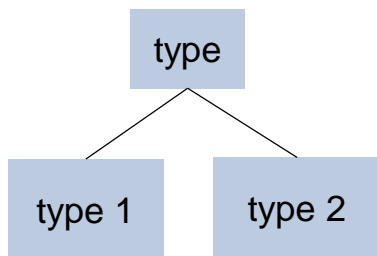
• Domstolene i Norge – fra ulike synsvinkler

Oppsummering

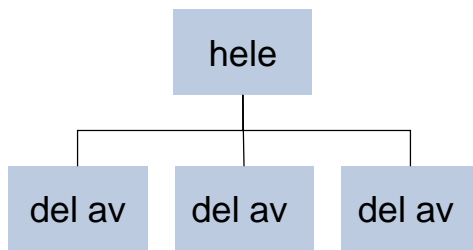
Generiske relasjoner

- Underbegrepet arver alle kjennetegna til overbegrepet
- Type-av-relasjon

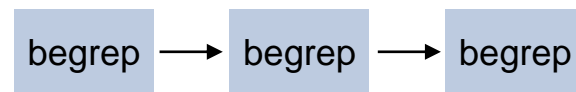
Partitive relasjoner

- Overbegrepet utgjør helheten, underbegrepene er deler av helheten
- Del-helhet-relasjon

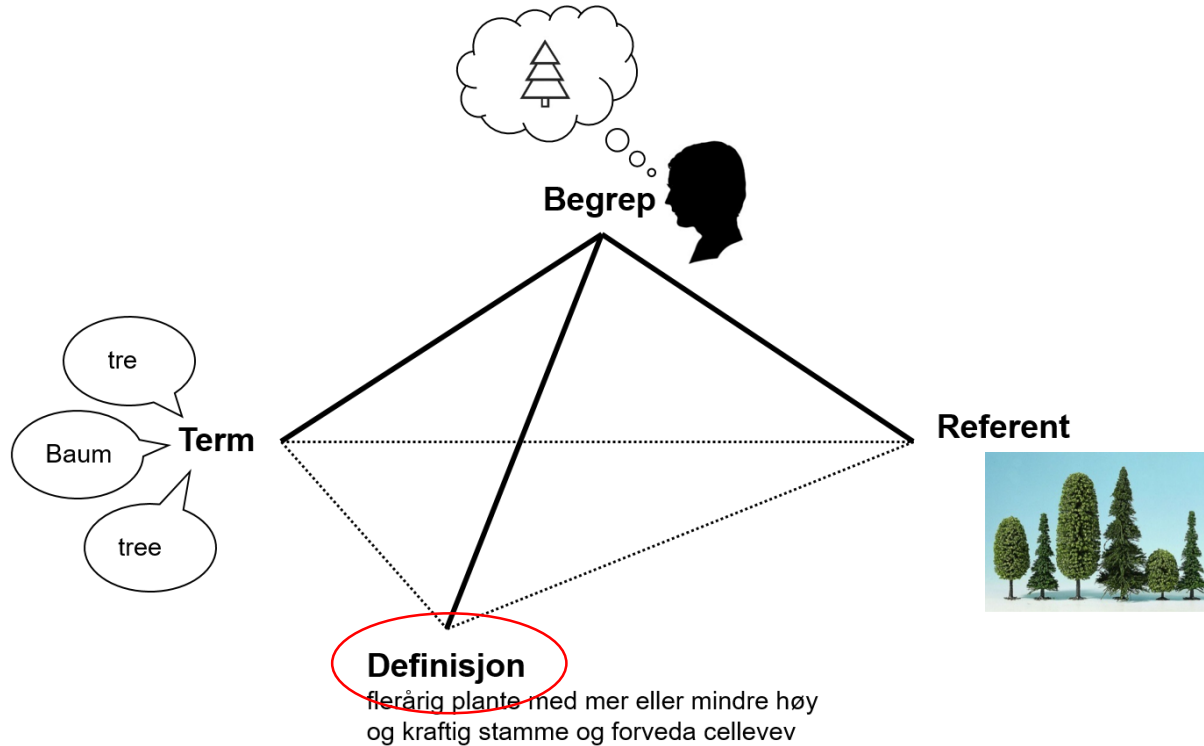

Assosiative relasjoner

- Ikke-hierarkiske relasjoner: ingen over- eller underbegrep
- Tematisk sammenheng mellom begrepene

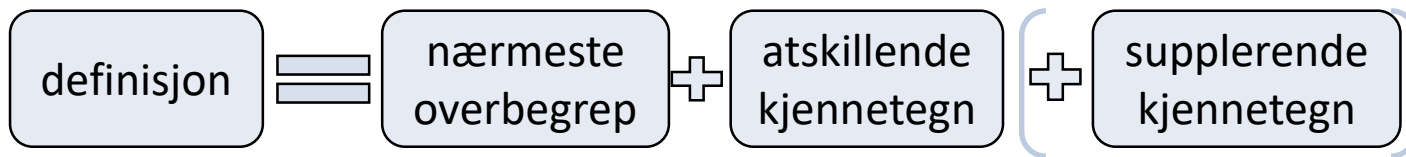

Definisjoner

Ulike typer definisjoner

- 1 Innholdsdefinisjon

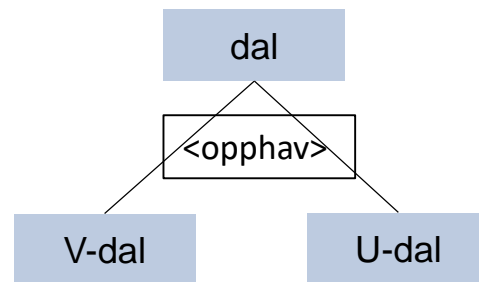

V-dal

dal dannet ved elveerosjon

U-dal

dal dannet ved erosjon av strømmende isbre

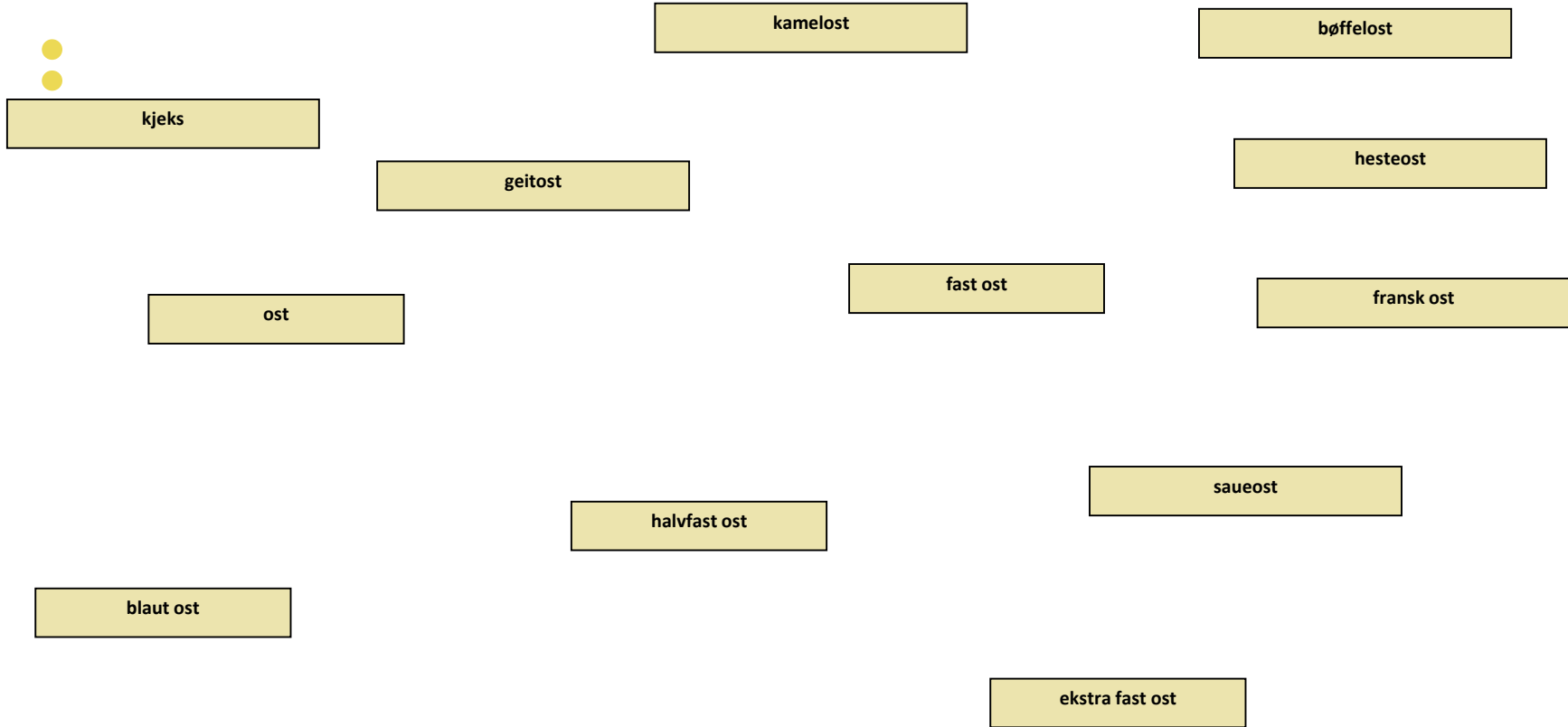

- Korleis bruke omgrepssystem for å lage gode innhaldsdefinisjonar:

ost

1 Vi samlar saman omgrepa.

2 Vi grupperer omgrepa gjennom
å identifiserer typer kjenneteikn
(*inndelingskriterium*)

kjeks

kamelost

bøffelost

geitost

hesteost

ost

fast ost

fransk ost

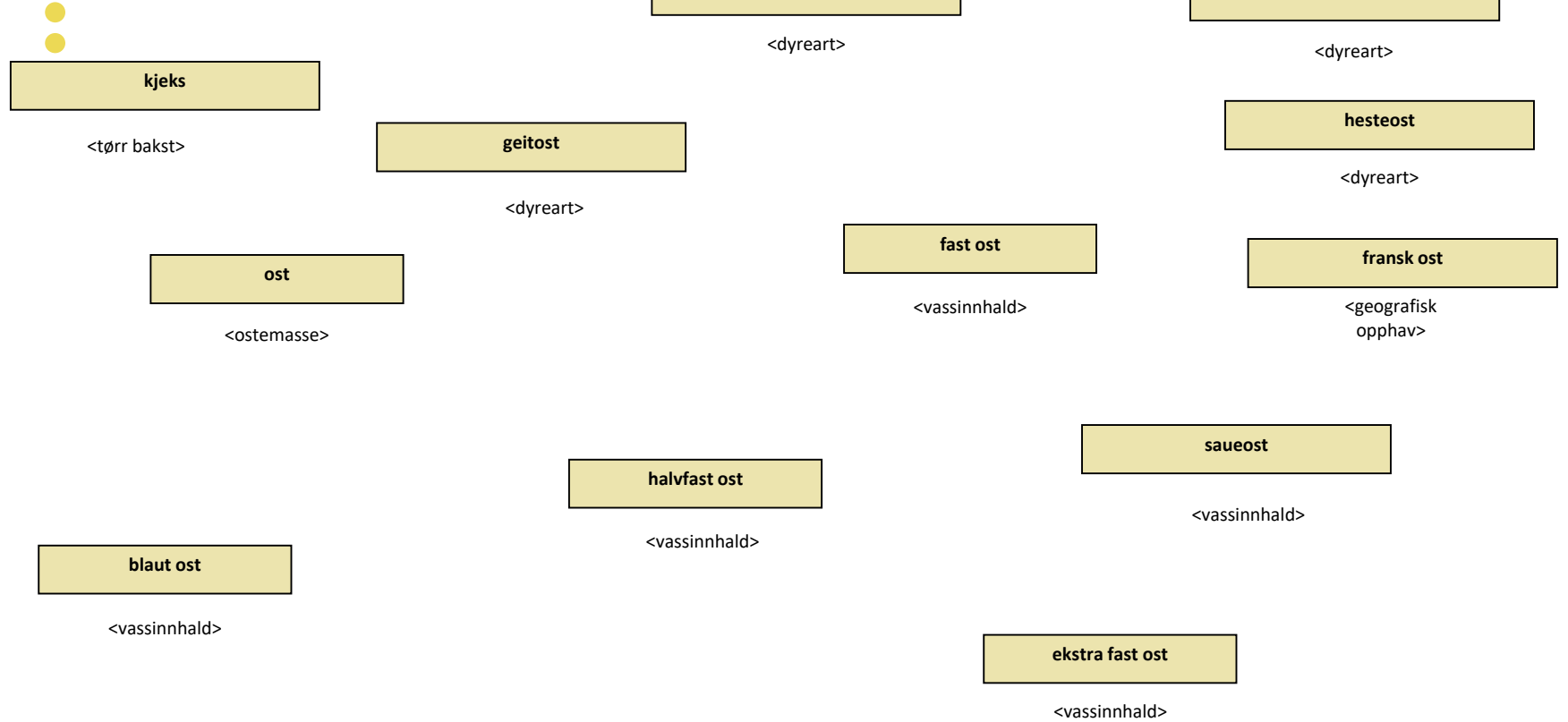
halvfast ost

saukost

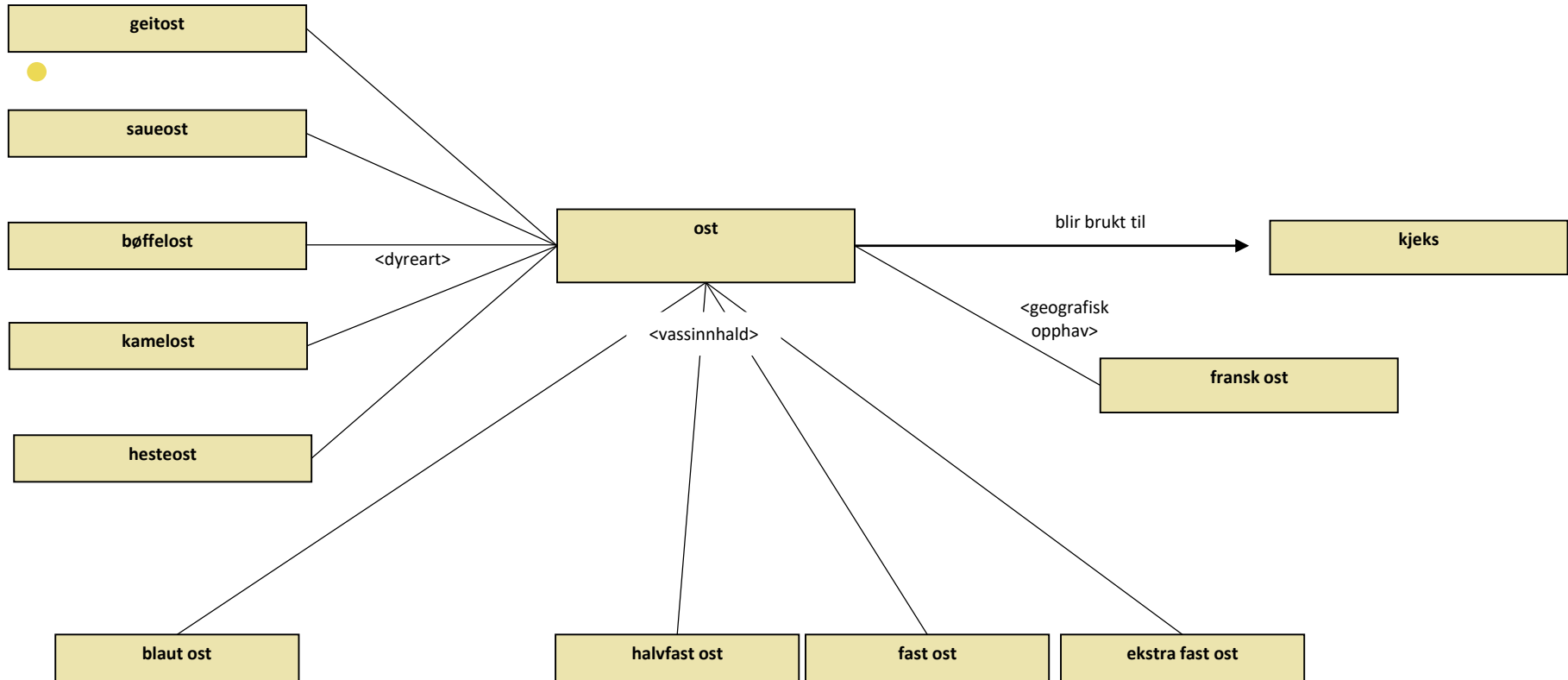
blaut ost

ekstra fast ost

**2 Vi grupperer omgrepa gjennom
å identifiserer typer kjenneteikn
(inndelingskriterium)**

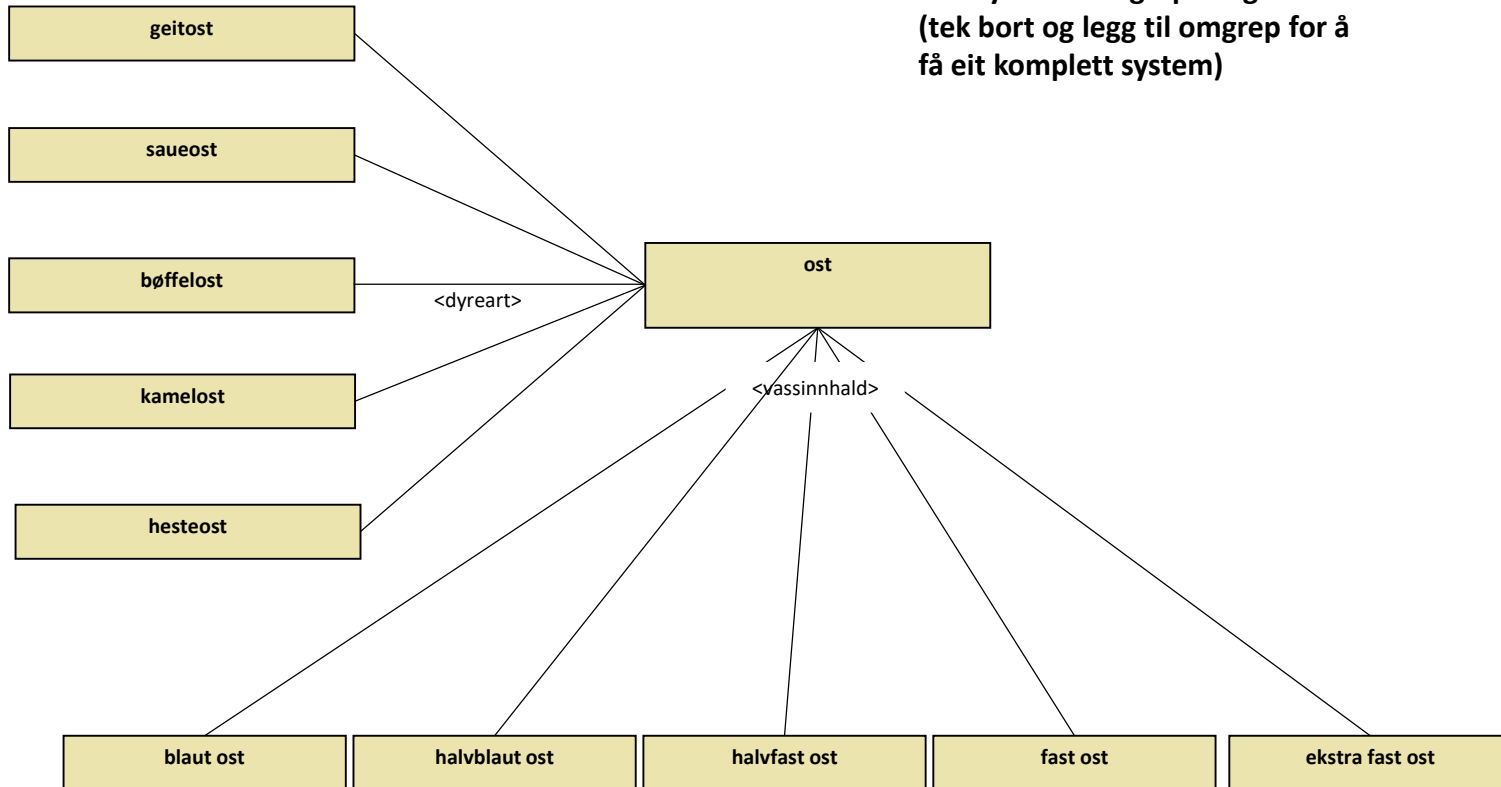

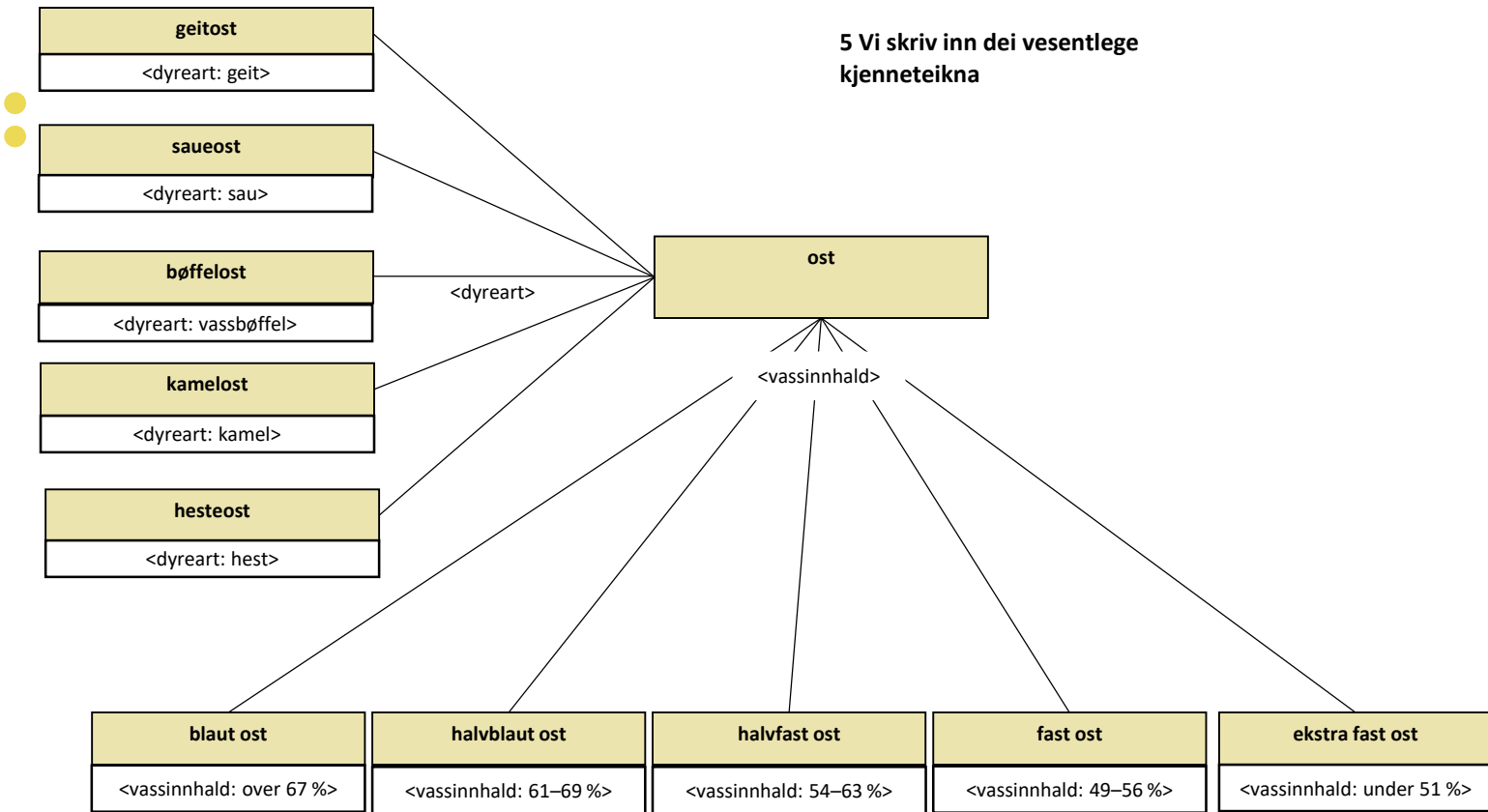
3 Vi teiknar eit omgrepsdiagram med inndelingskriterium

Kjelde: Oterholm (2008) *Norsk ost. Fra ystekar til ostebord*

4 Vi ryddar i omgrepdiagrammet
(tek bort og legg til omgrep for å
få eit komplett system)

Kjelde: Oterholm (2008) *Norsk ost. Fra ystekar til ostebord*

• No kan vi skrive presise definisjonar!

blaut ost

ost som har eit vassinnhald på over 67 %

halvblaut ost

ost som har eit vassinnhald mellom 61 og 69 %

OSV.

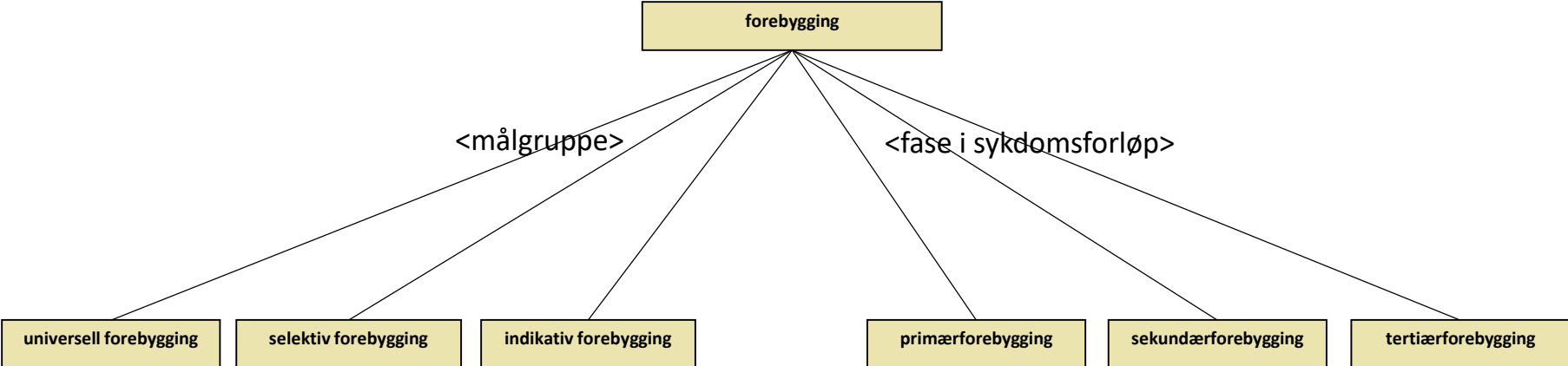
geitost

ost som er laga av mjølk frå geit

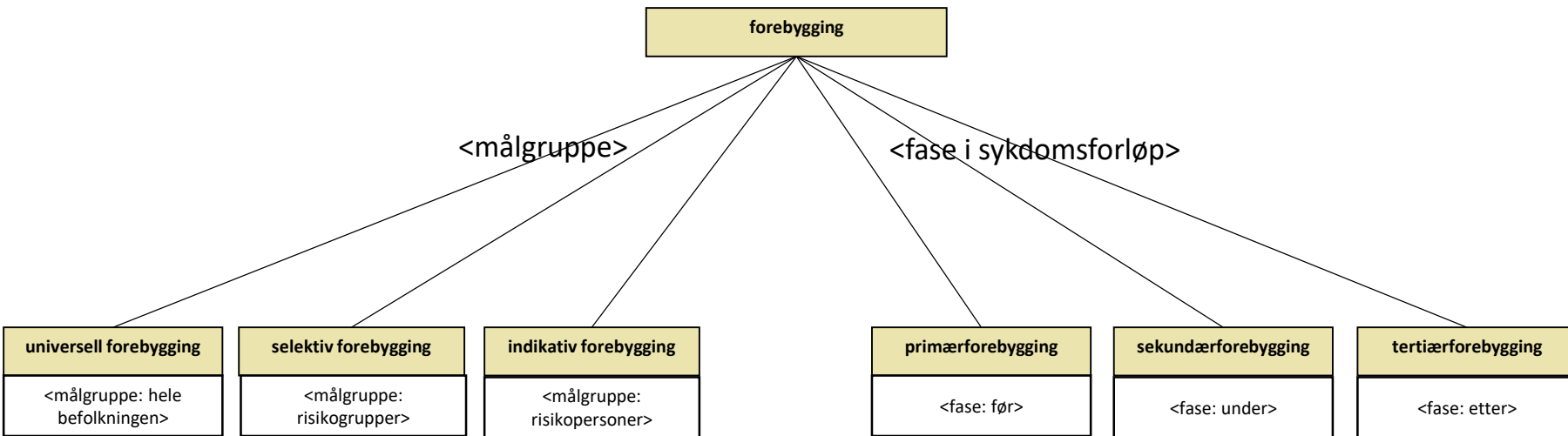
kamelost

ost som er laga av mjølk frå kamel

OSV.

Kilde: forebygging.no

Kilde: forebygging.no

forebygging

<målgruppe>

<fase i sykdomsforløp>

universell forebygging

selektiv forebygging

indikativ forebygging

primærforebygging

sekundærforebygging

tertiærforebygging

<målgruppe: hele befolkningen>

<målgruppe: risikogrupper>

<målgruppe: risikopersoner>

<fase: før>

<fase: under>

<fase: etter>

universell forebygging

forebygging som har hele befolkningen som målgruppe

selektiv forebygging

forebygging som har risikogrupper som målgruppe

indikativ forebygging

forebygging som har enkeltpersoner som målgruppe

primærforebygging

forebygging som søker å forhindre at en sykdom oppstår

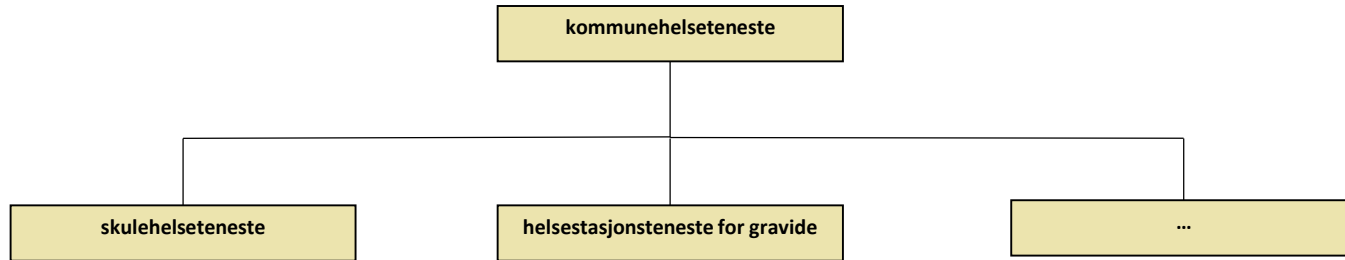
sekundærforebygging

forebygging som søker å begrense varigheten av en sykdom

tertiærforebygging

forebygging som søker å forhindre eller begrense følgetilstander av en sykdom

Kilde: forebygging.no

skulehelseteneste

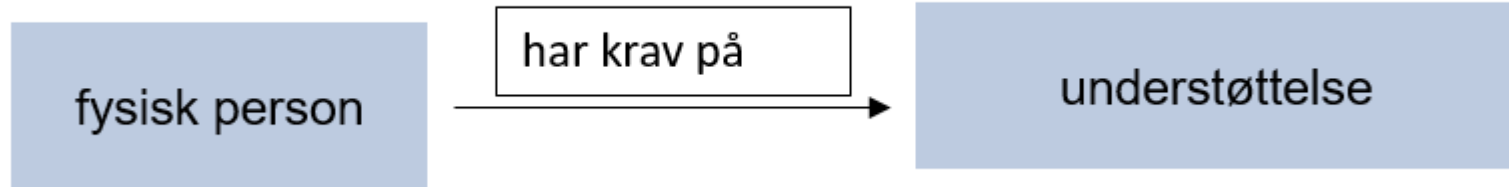
del av kommunehelsetenesta som driv med planmessig helsefremjande og førebyggjande arbeid retta mot skulebarn til og med vidaregåande skole

helsestasjonsteneste

del av kommunehelsetenesta som tilbyr planmessig og systematisk helsefremjande og førebyggjande arbeid retta mot gravide

Vi kan gjenbruke beskrivelsen av assosiative relasjoner i definisjoner

understøttelse

regelmessig ytelse som en fysisk person har krav på etter lov eller overenskomst for å opprettholde eller forbedre vedkommendes økonomiske stilling

• Mer om «nærmeste overbegrep»

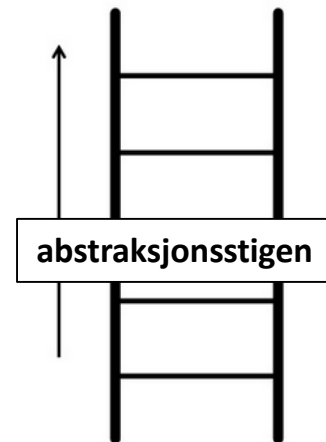
- Noen ganger blir overbegrepet blir veldig abstrakt.

Er overbegrepet en tilstand, prosess, handling, hendelse, tiltak e.l.?

- Hvordan kan man definere **omsorgssituasjon**?

omsorgssituasjon

tilstand som beskriver plikt til å forsørge et barn en bor sammen med hele eller deler av tiden i en skattleggingsperiode

• Mer om «nærmeste overbegrep»

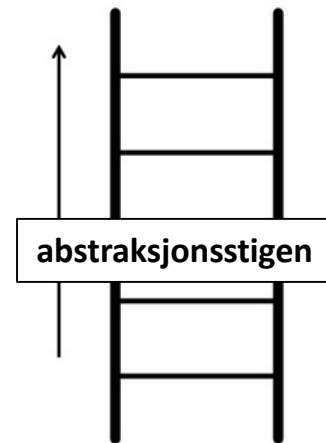
- Noen ganger blir overbegrepet blir veldig abstrakt.

Er overbegrepet en tilstand, prosess, handling, hendelse, tiltak e.l.?

- Hvordan kan man definere **utflytting**?

utflytting

handling hvor en person melder utflytting fra Norge

• Mer om «nærmeste overbegrep»

- Noen ganger blir overbegrepet blir veldig abstrakt.

Er overbegrepet en tilstand, prosess, handling, hendelse, tiltak e.l.?

- Hvordan kan man definere **migrering**?

migrering

prosess for å flytte dokumentasjon fra en maskinvare- eller programvarekonfigurasjon til en annen uten å endre formatet

Ulike typer definisjoner

- Omfangsdefinisjon
 - inneholder alle referentene som dekkes av begrepet

ukedag

mandag, tirsdag, onsdag, torsdag, fredag, lørdag eller søndag

edelgass

helium, argon, krypton, xenon, radon eller oganesson

sykkel

ramme, hjul, sete, styre, pedaler, bakskjerm osv.

• Utskiftingsprinsippet

- Du skal alltid kunne erstatte en term med definisjonen i en tekst uten at betydningen endres.

- termen \approx definisjonen

• Utskiftingsprinsippet

▪ 5.1 Lederskap og forpliktelse

Den **øverste ledelsen** skal vise lederskap og forpliktelse med hensyn til ledelsessystemet for miljø ved å:

- sikre at miljø**policyen** og miljø**målene** er fastlagt og forenlige med organisasjonens strategiske retning;

▪ 5.1 Lederskap og forpliktelse

Den **{person eller gruppe mennesker som rettleder og styrer en organisasjon på øverste nivå}** skal vise lederskap og forpliktelse med hensyn til ledelsessystemet for miljø ved å:

- sikre at miljø**{intensjoner og retning for en organisasjon slik organisasjonens øverste ledelse formelt uttrykker den}** og miljø**{resultat som skal nås}** er fastlagt og forenlige med organisasjonens strategiske retning

• Tillegg til definisjoner

Det er ikke alt som det er nyttig å vite om et begrep, som har en naturlig plass i en definisjon.

- merknader
- eksempler
- figurer

• Eksempel

katodestrøm

Elektrisk strøm som går gjennom en katode. Katode anses ifølge IUPAC-konvensjonen som en negativ strøm. Gir alltid en strøm av elektroner fra en ytre ledning og til katoden.

katodestrøm

elektrisk strøm som går gjennom en katode

Merknad:

Katodestrøm anses ifølge IUPAC-konvensjonen som en negativ strøm. Den gir alltid en strøm av elektroner fra en ytre ledning og til katoden.

• Vanlige feil (1)

- Feil overbegrep
 - **symbiose**
to eller flere arter som lever sammen i en morfologisk sammenknytning

Skriv heller:

- **symbiose**
samliv mellom to eller flere arter som lever sammen i en morfologisk sammenknytning

• Vanlige feil (2)

- «Hodeløse» definisjoner (overbegrepet mangler)
 - **forretningsregel**
definerer hvilke handlinger som må utføres hvis bestemte betingelser er oppfylt

Skriv heller:

- **forretningsregel**
regel som definerer hvilke handlinger som må utføres hvis bestemte betingelser er oppfylt

• Vanlige feil (3)

- Eksempel på bruk i stedet for definisjon

- **gravferd**

Som regel er det de nærmeste etterlatte som har ansvaret for gravferden. Ved uenighet om hvem som skal sørge for gravferden, treffer kommunen avgjørelse. Dersom ingen sørger for gravferden, skal den besørges av kommunen der avdøde hadde sin bopel.

Skriv heller:

- **gravferd**

seremoni hvor en død person blir gravlagt på godkjent gravplass

• Vanlige feil (4)

- Sirkeldefinisjoner
 - indre sirkeldefinisjon
 - **saksbehandling**
behandling av sak
 - ytre sirkeldefinisjon
 - **straffegjennomføring**
handling som blir utført av kriminalomsorgen
 - **kriminalomsorgen**
organisasjon som utfører straffegjennomføring

• Vanlige feil (5)

- For vide definisjoner
 - **aksjonær**
eier av aksjer eller obligasjoner

- For snevre definisjoner
 - **inntekt**
skattepliktig fordel vunnet ved arbeid og kapital

• Vanlige feil (6)

- Mangler samme type kjennetegn (inndelingskriterium)
 - **bachelorutdanning**
høyere utdanning som er normert til 180 studiepoeng
 - **årsstudium**
høyere utdanning som varer ett år

• Regler for definisjonsskriving

- Definisjoner skal være **korte, enkle og presise**
- Definisjoner skal ta hensyn til **målgruppa**
- Definisjoner skal være **klare**
 - En definisjon skal ikke inneholde termer som viser til begreper som ikke allerede er kjent eller defineres i samme termbase/-liste
- Definisjonene skal utformes med **hensyn til andre begrep** i samme system
 - I samme termliste må begrepene avgrensnes klart i forhold til hverandre og ikke være innbyrdes motstridende. De bør også være utformet etter samme metode
- Definisjoner skal være **dekkende**
 - Ikke for vide, og ikke for snevre
- Definisjoner bør **ikke være negative**
 - Et begrep bør ikke forklares med hva det *ikke* er

• Skriveregler

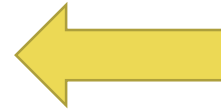
Kilde: https://snl.no/is_-_spiseis

spiseis

En spiseis er et næringsmiddel som spises i frossen eller delvis frossen tilstand; det finnes flere typer: saftis, fløteis osv.

spiseis

næringsmiddel som spises i frossen eller delvis frossen tilstand

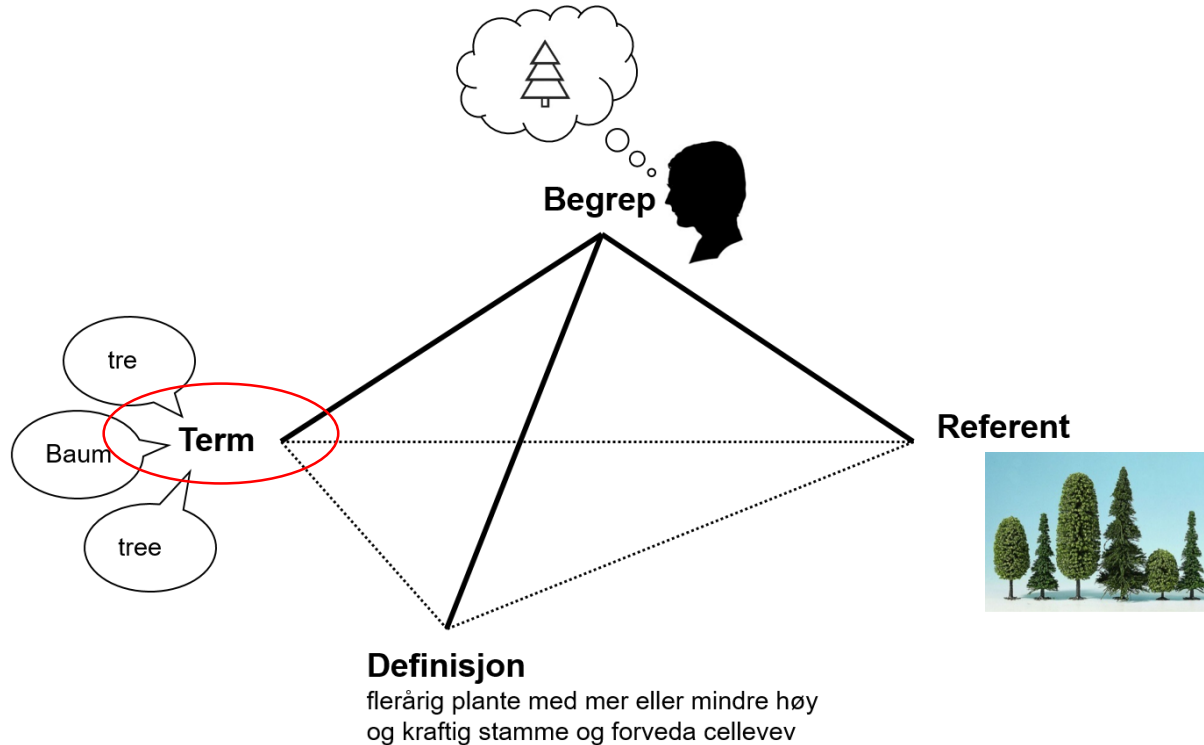

- Ikke begynn med termen
- Ikke begynn en definisjon med artikkel (en/ei/et/den/det)
- Ikke begynn en definisjon med stor forbokstav
- Ikke sett punktum til slutt eller inni definisjoner (dette gjelder også «juksepunktum», altså semikolon)
- Kommentarer (og merknader) skal skrives i fullstendige setninger med stor forbokstav og punktum til slutt.

• Oppsummering

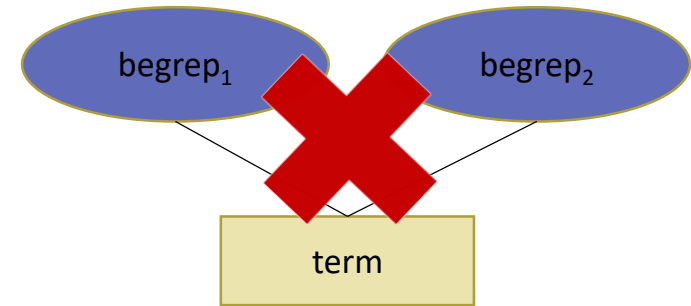
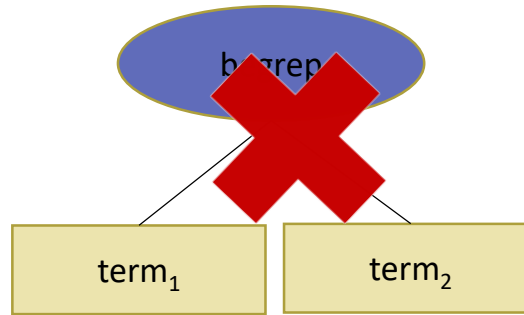
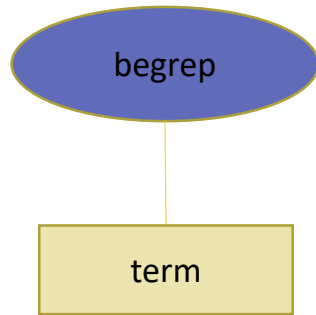
- Definisjonen skal identifisere og differensiere
 - *Det viktigste verktøyet er **begrepssystemet***
- Ett begrep = én definisjon
- Definisjoner skal være korte, enkle og presise og skal inneholde akkurat nok informasjon til å skille begrepet fra beslekta begreper

• Termdanning og termvalg

- Idealet er én term per begrep, ett begrep per term innenfor et fagfelt.

:

monosemi

:

anbefalt term

tillatt term

1

tillatt term

2

3

frarådet term

Hva er en god term?

- **Termer bør være sjølvforklarande**
 - krakking – molekylspalting [olje]
 - utliggjar – avvikande observasjon [statistikk]
 - default – standardinnstilling [IKT]
- **Termer bør vere konsekvente**
 - atomspalting, molekylspalting [olje]
- **Termer bør vere på morsmålet (morsmålspreferanse)**
 - lokalitet – stad
 - disruptiv teknologi – brytningsteknologi
 - autonomt kjøretøy – sjølvkøyrande kjøretøy
- **Termer bør vere språkøkonomiske**
 - allmennpraktiserande lege – allmennlege
- **Termer bør være i ustrakt bruk (usus-prinsippet)**
 - nytte–kostnad-analyse – kost-nytte-analyse

Husk bokmål og nynorsk!

- Bruk begge språkkodene: nb og nn, ikke no!

Vite mer?

- [Termlosen](#)
 - snart: e-læringskurs
- [Forvaltningsstandardar](#)
 - Forvaltningsstandard for begrepsbeskrivelser
 - Forvaltningsstandard for begrepskoordering (under revisjon)
 - +
- [ISO-standardar](#)
- [Lærebøker, -hefter og artiklar](#)
 - Flere elektroniske håndbøker fra Danmark

Terminologiforum

Takk for
oppmerksomheten